

kanonit näkivät ensimmäisen pastoraalisena vaatimuksena ja jälkimmäisellä se halusi suojella kirkon raamatullista ja teologista avioliitto-opetusta pappien henkilökohtaisista epäonnistumisista huolimatta. Papiston jäsenet oli kutsuttu saarnaamaan evankeliumia sanojen lisäksi myös teoin ja oman elämän esimerkillä. Papiston avioliitosta muodostui siis kirkon opetuksessa yhden miehen ja naisen välinen ikuinen liitto.

Myös munkkeus on katsottu itäisen kirkon traditiossa avioliiton esteeksi. Munkille, joka tavataan haureuden harjoittamisesta taikka avioliiton solmimisesta, Trullon kirkolliskokouksen 44. kanoni määräsi sääntöjen mukaisen rangaistuksen. Edellä mainittu kanoni verifioi neljännen ekumeenisen kirkolliskokouksen (451) 16. kanonin, jonka mukaan naimattomuuslupauksen rikkonutta rangaistaan ekskommunikaatiolla. Piispalla on myös valta samaisen kanonin nojalla osoittaa rikkojaa kohtaan laupeutta, joka yleisen käytännön mukaan tarkoittaa rangaistusajan lyhentämistä. Heith-Stade pitää edellä mainittua käytäntöä vanhentuneena kuitenkin tutkimatta asiaa enempiä.

Johtopäätöksissään Heith-Stade toteaa, että kanoninen järjestys tuo esiin jännitteen uskonnollisen ihanteen ja arkipäiväisen elämän, henkilökohtaisen vastuun ja sosiokulttuurisen kontekstin välillä. Trullon kirkolliskokous halusi puuttua tähän ja näin varmistaa, että kristitty saavuttaisi kristillisen täydellisyyden jokapäiväisessä todellisuudessa. Täydellisyys toteutuu kirjoittajan mukaan parhaiten seurakunnan eukaristisessa yhteydessä. Kirkkoa ei koettu ideologiseksi yksilöiden yhteisöksi, vaan oikeaksi ihmisten väliseksi uskonyhteydeksi. Näin ollen Trullon kirkolliskokouksen tarkoituksena oli säilyttää tämä eklesiologinen malli ekskommunikoimalla ne jäsenet, jotka vapaaehtoisesti rikkoivat yhteisön periaatteita omilla päämäärillään. Tätä päämäärää kuvattiin

sairaudeksi, joka tarvitsi pastoraalista huolenpitoa katumusharjoituksen muodossa, jotta eksynyt lammas saataisiin takaisin kirkon eukaristiseen yhteyteen.

Rakenteellisesti Heith-Staden kirja jättää toivomisen varaa. Kanonien tekstien aukikirjoittaminen kokonaisuudessaan sekä englanniksi että kreikaksi tekee kirjasta vaikeasti luettavan. Lukijalle voi jäädä helposti epäselväksi tutkimuksen lähestymistapa. Kirja olisi kaivannut eklesiologista otetta ja tutkijan omaa ääntä myös muissa kappaleissa kuin johtopäätöksissä. Kirjoittajan tulkinnat keskittyivätkin suuremmaksi osaksi Basileios Suuren tulkintojen esittelyyn.

Itse kirjoitustyyli oli kuitenkin miellyttävää ja Heith-Stade osaa yksinkertaistaa monimutkaisetkin asiat. Hyvin kirjoitettu tutkimus jää kuitenkin lähdepohjaltaan kapeaksi. Siinä sivuutetaan kokonaan itäisen kirkon kanonisessa oikeudessa yleisesti tunnustetut kanonien kommentoijat Blastaros, Aristenos, Zonaras ja Balsamon. Lähteistä puuttuu myös 14 otsikkoa sisältävä Nomokanoninen lakikokoelma, joka sisältää kirkollisten lakien ja niiden kommentaarien ohella myös Rooman valtakunnan lakeja. Ilman näitä on miltei mahdotonta tehdä vakavasti otettavaa kanoneihin liittyvää tutkimusta, eivätkä Heith-Staden esittämät johtopäätökset ja Trullon kirkolliskokouksen kanonien eklesiologinen soveltaminen näin ollen kuvasta täydellisyydessään kirkolliskokouksen sosiokulttuurista kontekstia. Teosta voi kuitenkin suositella yleisoppaana aiheesta kiinnostuneille.

JELISEI HEIKKILÄ
TEOL. MAIST., HELSINKI

CHARLOTTE APPEL & MORTEN FINK-JENSEN (EDS.)

Religious Reading in the Lutheran North: Studies in Early Modern Scandinavian Book Culture. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing 2011. 232 s.

Lukutaidon ja kirjallistumisen historiassa Pohjoismaat ovat tutkimuskohteina monella tavalla erityisiä ja sen tähden myös kansainvälisesti huomionarvoisia. Pohjoismaissa on myös verrattain pitkä traditio lukutaidon historian tutkimuksessa, jonka on osin mahdollistanut omaleimainen rippikirja-aineistomme. Säilyneet rippikirjasarjat ovat tarjonneet kiinnostavan mutta tulkinnoiltaan myös kiistanalaiseksi osoittautuneen aineiston rahvaan lukutaidon tutkimukselle. Tutkimussuunnan uranuurtajia oli Ruotsissa 1970-luvulta alkaen Egil Johansson, jonka tutkimukset ovat olleet aihepiirin kannalta perustavia.

Johanssonin jälkeen skandinaavinen tutkimus on kehittynyt tilastollisesta lukutaitotutkimuksesta lukukulttuurien tutkimukseksi. Tutkimuksessa on onnistuttu avaamaan sitä, mitä itse asiassa olivat tilastojen takana lukemisen sosiaaliset ja kulttuuriset merkitykset ja käytännöt. *Religious Reading in the Lutheran North* -artikkelikokoelma on kahdella tavalla merkittävä välietappi tässä uuden polven tutkimuksessa. Se ensinnäkin kokoaa yhteen skandinaavisen tutkimuksen kansallisia näköaloja ja luo näin kokonaiskuva pohjoismaisista lukukulttuureista, joilla alueellisista erityispiirteistä huolimatta on verrattain yhtenäisen yleisilme. Toiseksi englanniksi julkaistu kokoelma tarjoaa nämä otteet kansallisista tutkimuksista kansainvälisen lukijakunnan ulottuville.

Kokoelman kahdeksan artikkelia perustuvat esitelmiin, jotka pidettiin kansainvälisen kirjahistoriallisen tut-

kimusverkoston The Society for the History of Authorship, Reading and Publishing syksyllä 2008 Kööpenhaminassa järjestämässä konferenssissa. Kirjan toimittajien laatima tiivis johdantoluku on laadittu palvelemaan ei-skandinaavista lukijakuntaa: se esittelee tutkimusajalta Skandinavian valtiolliset ja kielelliset olot sekä luterilaisen kansanopetuksen tradition pääpiirteet ja valottaa skandinaavista tutkimushistoriaa. Ajallisesti artikkelit kantavat 1500-luvun lopulta 1800-luvun alkupuoliskolle. Alueellisesti tarkasteltavana on ilmiöitä Tanskasta, Norjasta, Ruotsista ja Grönlannista. Valitettavasti Islannin ja Suomen erityispiirteet eivät pääse kokoelmassa esiin.

Kokoelman avaa Aarhusin yliopistossa vaikuttavan Morten Fink-Jensenin artikkeli, joka tarkastelee tanskalaista Rasmus Hansen Reraviusta (n. 1525/40–1582) hartauskirjallisuuden kääntäjänä ja kirjoittajana. Tapaustutkimus reformaation toisen polven pastorin toiminnasta valottaa niitä strategioita ja vaiheita, joiden myötä luterilaista opetusta saatettiin Tanska-Norjassa rahvaan ulottuville myös kirjallisuudessa muodossa. Reravius toimi yhteistyössä tanskalaisen reformaattori Niels Hemmingsenin kanssa ja muun muassa käänsi tämän postillan latinasta tanskaksi. Suomalaisittain kiinnostavaa on, että sanoittajanakin kunnostautunut Reravius toimitti vuonna 1575 tanskalaisen virsikirjan, jossa oli laaja liiteosa katekismuksineen, kalentereineen ja rukouskirjoineen. Suomessa vasta vuoden 1701 virsikirjasta tuli vastaava rahvaan ”pienoiskirjasto”.

Luterilaisen kansanopetuksen teemaa Tanska-Norjassa jatkaa Osloon yliopiston kirjallisuuden professorin Jon Haarbergin artikkeli, joka käsittelee luterilaisen perinteen katekismusvirsiä. Tutkimalla virsien muodossa opetettua katekismusperinnettä Haarberg päätyy kiinnostavalla tavalla pohtimaan suullisen ja kirjallisen sekä luetun, muistetun ja laulettuun rajapintoja, joissa tekstin li-

säksi myös taiten valituilla sävelmillä oli merkityksensä.

Katekismusperinteeseen liittyy myös Roskilden yliopistossa vaikuttavan Charlotte Appelin artikkeli, joka käsittelee lasten ensimmäisenä kirjana paljon käytetyn Lutherin *Vähän Katekismuksen* vaikutusta sekä rahvaan lukutottumuksiin että muiden kansanopetuksellisten kirjojen ilmaisuun. *Vähän Katekismuksen* lauseet oli painettu paitsi kirjojen sivuille myös ulkoluvun myötä rahvaan mieliin. Tämän toistolukutavan rinnalle Appel löytää myös muita uskonnollisen lukemisen tasoja. Artikkelissaan hän esittelee kaksi kirkonmiestä, Anders Matthiesen Hjørringin (1609–1678) ja Enevold Ewaldin (1696–1754), jotka pyrkivät tuottamaan rahvaalle katekismuksen rinnalle lisää luettavaa ja rikastuttamaan sisältöjä. Molemmat päätyvät toimittamaan tekstejään tuttuja *Vähän Katekismuksen* konventioita soveltaen.

Norjalaisen papiston kirjavarallisuutta vuosina 1650–1800 karsoittavassa artikkelissaan Gina Dahl joutuu myöntämään, ettei kirjojen omistaminen merkitse vielä sitä, että niitä olisi luettu. Papistolla lienee ollut kodeissaan aina lukemattomia kirjoja – sanan molemmissa merkityksissä. Bergenin yliopiston tutkijan artikkeli kuitenkin osoittaa, kuinka norjalainen papisto oli kytköksissä laajempiin eurooppalaisiin kirjavälitysverkostoihin. Papiston kokoelmassa oli saksalaisen luterilaisen ammattikirjallisuuden lisäksi myös hollantilais- ja englantilaisperäisiä teoksia. Vaikka suurimman osan teoksista Dahl katsoo edustaneen luterilaista ortodoksiaa, 1700-luvun lopulla pietististen vaikutteiden osuus kasvoi. Myös ei-luterilaiset teokset sekä erilaiset Raamatun historiat ja kirkkohistorialliset teokset yleistyivät 1700-luvulla, minkä Dahl näkee osoituksena kansainvälisten kirjatrendien vaikutuksesta norjalaisissa pappiloissa.

Kirjan artikkeleista Suomen kirkkohistorian kannalta kiintoisin on

Uppsalan yliopiston dosentin Ann Öhrbergin tutkimus 1700-luvun Ruotsin uskonnollisen kirjallisuuden sensuurista. Esimerkkitaipaukseksi hän on valinnut Ruotsin herrnhutilaisten laulukokoelman *Sions Sångar*, jonka vaikutus on ulottunut myös Suomen puolelle. Ottamalla esimerkkitaipaukseksi dynaamisen herrnhutilaisen verkoston kirjakulttuurin Öhrberg onnistuu tekemään näkyväksi niitä hankaluuksia, mitä jähmeään sensuurikäytäntöön liittyi. Viranomaisten penseästä suhtautumisesta huolimatta laulukokoelma saavutti suosion, joka kokoelman painosmäärien perusteella ylitti varsinaisten herrnhutilaisten käyttötarpeen. Näin kävi 1800-luvulla myös Suomen puolella. Kiinnostavaa on huomata, että sensuurin hampaisiin joutuneiden herrnhutilaisvirsien veri- ja morsiusmystisestä kielestä ja niiden hengellisyydestä käyty keskustelu ja argumentit 1700-luvun lopun Ruotsissa ovat huomattavan samantapaisia kuin sata vuotta myöhemmin käyty keskustelu Wilhelmi Malmivaaran uudistaessa suomennettua kokoelmaa 1890-luvulla.

Eksoottisimman kurkistuksen uskonnollisen lukemisen sosiaalishistoriaan tarjoaa Thorkild Kjærgaardin 1700-luvun Grönlannin lukukulttuuria valottava artikkeli. Grönlannin historia on sikäli ainutlaatuinen, että maa on kristillistetty kahteen kertaan. Keskiaikainen skandinaavisiirtokunta hiipui 1400-luvun alussa, ja kun lähetyssaarnaaja Hans Egede (1686–1758) saapui alueelle 1720-luvulla, hän kohtasi yllätykseen vain inuiittiväestöä. Nuukissa sijaitsevassa Grönlannin yliopistossa vaikuttavan Kjærgaardin artikkeli kuvaa tämän ”Grönlannin apostolin” ja grönlannin kirjakielen isän sekä hänen seuraajiansa toimintaa hyisellä lähetyksentällä. Grönlannissa vaikutti myös herrnhutilaisia lähettejä. Keskenään kilpailevien lähettien yllätykseksi inuiitit omaksuivat lukutaidon varsin jouhevasti ja uskonnolliset tekstit saivat sangen nopeasti jalan sijaa heidän asumuk-

sisään. Pimeinä talvi-iltoina uskonnollisten tekstien lukeminen oli sosiaalinen tilanne, jossa suullinen ja kirjallinen traditio elivät rinnakkain. Artikkelit tarjoaa muutamia yllättäviä kuriositeetteja, kuten kuvauksia Raamatun flora ja faunaa kohtaan mattojen inuiittien antamista tulkinnoista 1. Mooseksen kirjan kertomuksille.

Oslo yliopistossa haugelaisista herätystä tutkivan Trygve Riiser Gundersenin vetävästi kirjoitettu artikkeli 1700–1800-lukujen taitteen haugelaisuuden lukukulttuurista onnistuu näkökulmansa puolesta pääsemään kokoelman teksteistä kenties syvimmälle uskonnollisen lukemisen problematiikkaan. Lukevan talonpojan Hans Nielsen Haugen (1771–1824) hengellisestä herätyksestä vuonna 1796 alkunsa saanut liikehdintä oli vahvasti sidoksissa uskonnolliseen lukemiseen ja katekismushurskauden perintöön. Gundersenin analyysissä haugelaisen hengellisen lukutavan juuria kaivetaan esiin antiikista ja keskiajalla käytetystä *memoria*-traditiosta asti. Haugelaisuudessa toistoluettut Raamatun jakeet iskostuivat muistiin. Hauge ja muut maallikkosaarnaajat ammensivat niitä lyhyissä herätyspuheissa, jotka olivat vahvasti tilannesidonniaisia ja henkilökohtaisia. Gundersenin analyysissä uskonnollisen lukemisen tekstuaalinen, verbaalinen, kokemuksellinen, sosiaalinen sekä mielensisäinen ulottuvuus tulevat kiinnostavasti huomioiduiksi.

Kokoelman päättää Uumajan yliopiston kasvatuksen historian professori Daniel Lindmark. Artikkelissaan hän piirtää selkeän yleiskuvan luterilaisesta kansanopetuksesta 1800-luvun alun Ruotsissa. Erityisesti tarkasteltavana on Kalmarin hiipakunnan kansanopetuskäytännöt.

Uskonnollisen lukemisen problematiikka on säilynyt kirjahistorian tutkimuksessa ajankohtaisena. Mielenkiintoista on nähdä, mihin suuntaan keskustelu aiheesta etenee. Uutta satoa odotellessa *Religio-*

us Reading in the Lutheran North on suositeltava ja tiivis katsaus Skandinavian uskonnollisen lukemisen historiaan.

OLLI VIITANIEMI
TEOL. MAIST., KUOPIO

ESKO RYÖKÄS

Aito ja eheä: Konteksti- ja kommunikaatiohomileettinen teoria.

Joensuu: Itä-Suomen yliopisto 2011. 194 s.

Luterilaisuutta on kuvattu sanan kirjoksi. Siksi on varsin erikoista, että homiletiikan oppikirjoja on maassamme julkaistu varsin harvakseltaan. *Saarnan käsikirjakin* on jo 11 vuotta vanha, ja Sariolan *Sana kohtaa kuulijan* on neljännesvuosisataa vanhempi. Samaan aikaan viestintän teoriat ovat kehittyneet viime vuosikymmeninä melkoisesti.

Tätä aukkoa täyttämään on systemaattisen ja käytännöllisen teologian dosentti Esko Ryökäs julkaissut homiletiikan teoriaa käsittelevän ja soveltavan teoksen *Aito ja eheä*. Kirjan nimi pohjautuu ajatukseen, että vain aito, itsensä kanssa sinuksi tullut julistaja välittää tehokkaasti sanomaa. Epäaitous ja pyrkimys oman rikkonaisuuden salaamiseen muodostavat häiriöitä, jotka turhauttavat kuulijaa.

Teos alkaa laajalla viestinnän sekä saarnan ja homiletiikan historian yleisesityksellä. Kirjoittaja katsoo, että kirkon alkuaikoina julistuksessa keskeisintä oli viesti. Vähitellen saarnasta muodostui lähes itsetarkoitus, joka jälkeen kuuntelijasta tuli tärkeä. Nyt kirja painottaa kuulijan tärkeyttä, ja korostaa sitä, että kuuntelija on eri asia kuin kuulija. Tekijän mukaan osaava saarnaaja on aina sitonut saarnan omaan aikaansa.

Opillisessa tarkastelussa teos tekee eron ihmisen teon ja Jumalan toiminnan välille. Saarnaajalle on vapauttavaa, että hän ei itse synnytä

uskoa. Luterilaisista ajattelua on korostus, että Pyhä Henki toimii sanan kautta. Tästä seuraa, että julistaja voi kehittää saarnansa niin hyväksi kuin se järjen avulla on kehitettävissä. Näin kirjoittaja on perustellut sen, että hän pureutuu kommunikaatio-teorioihin. Tuloksena on kontekstittietoinen homileettinen teoria, joka tarkastelee viestin välittymistä ja siihen vaikuttavia häiriötekijöitä julistusketjun eri vaiheissa. Tällä tekijä tarkoittaa niin viestin lähettämistä, itse viestiä sekä sen teknistä ja todellista vastaanottamistakin.

Kirjoittaja huomauttaa Ingvar Lindqvistin havaintoihin perustuen, että vastaanotetun viestin tulkinnasta perustuu itse tekstiin (saarnaan) vain noin kymmenesosa. Muut perillemenoon vaikuttavat seikat pohjautuvat kuuloon, näköön ja muihin havaintoihin. Hän huomauttaa myös hollantilaisesta tutkimuksesta, jonka mukaan kuulijoilla oli käsitys saarnasta jo ennen saarnan alkua. Niinpä kirjassa ei anneta paljoakaan tilaa perinteisille saarnan valmistamisen ohjeille tai hyvän saarnan muodon käsittelylle.

Ryökäs näkee saarnan kontekstissaan, jonka hän ymmärtää laajasti. Siihen vaikuttavat julistustilanteen nonverbaalit elementit, jumalanpalveluksen muut elementit, kirkkokennuksen kunto, kirkkomaan hoito, paikallinen hengellinen kulttuuri ja paikalliset yleiset puheenaiheet samoin kuin kuulijan yksityis- ja työelämän kysymyksetkin. Kaikkiin näihin liittyvät yksityiskohdat tekijä näkee mahdollisiksi saarnan perillemenoä häiritseviksi tekijöiksi. Hän katsoo kuitenkin, että ne voi myös kääntää saarnaa kannatteleviksi tekijöiksi.

Kirjoittaja painottaa kuulijaa aktiivisena toimijana. Näkemys eroaa perinteisen viestinnän teorian ja perinteisen homiletiikan varsin passiiviseksi ymmärretystä kuuntelijasta. Nykyihminen valikoi mitä hän ottaa vastaan. Tämän tekijä yhdistää luterilaiseen ajatteluun. "Luottamus Pyhän Hengen omaehtoiseen toimintaan vapauttaa julistajan oman